

*Любов ПРОКОПІВ***МОДЕРНІЗАЦІЯ МАЛОЧИСЕЛЬНОЇ ШКОЛИ НА СЕЛІ:
ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ**

У статті розкрито проблеми і перспективи модернізації сільської малочисельної школи, проаналізовано мережу загально-освітніх шкіл у сільській місцевості. Акцентовано увагу на створенні умов для реалізації якісної освіти на селі, розвитку здібностей учнів. Наголошено, що педагогічно доцільним у роботі сільських малочисельних шкіл є поєднання традиційних та інноваційних освітніх технологій, спрямованих на створення духовної взаємодії у процесі суб'єкт-суб'єктних відносин.

Ключові слова: загальноосвітня школа, сільська школа, малочисельна школа, проблеми, перспективи розвитку.

Постановка проблеми. ХХІ ст. – це час масштабних економічних трансформацій. Тотальна комерціалізація українського суспільства, прагнення до накопичення матеріальних благ призводить до руйнування духовних цінностей, витісняє традиційні ідеали нашого народу. У цьому контексті відбувається поступове руйнування і зникнення з мапи України такого явища, як сільська школа.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теорії і практиці розвитку школи важливою є поява інноваційних систем і збереження традиційних технологій навчання та виховання сільської молоді. Серед характерних особливостей сільської малочисельної школи виділяються збереження самоідентичності та створення у ній можливостей для саморозвитку кожної дитини. Науковими пріоритетами з проблем розвитку сільської малочисельної школи є: питання підготовки студентів до організації самостійної роботи учнів малокомплектних шкіл (О. Біда, Л. Прокопенко) [1]; специфіка проведення навчально-виховної роботи у такій школі (Н. Присяжнюк [8], О. Сав-

ченко) [10]; соціально-педагогічні засади розвитку сільської школи в Україні (Г. Іванюк) [2].

Аналіз сучасної психолого-педагогічної літератури засвідчує, що у ній відсутнє комплексне висвітлення питань розвитку сільської малочисельної школи. Мусимо бачити двосторонній характер проблеми: з одного боку, потреба в збереженні школи на селі зумовлена його існуванням як територіальної одиниці, саме тут ще можливе збереження суспільних засад культури українця, формування ціннісних основ суспільного буття, з іншого – в умовах поширення бідності і розшарування суспільства сільська школа на сьогодні не дає якісних знань.

Метою статті є висвітлення основних проблеми і перспектив модернізації малочисельної сільської школи.

В Україні на державному рівні розроблено чимало законопроектів. Зокрема, проект “Концепції гуманітарного розвитку на період до 2020 року” передбачає розвиток головних секторів гуманітарної сфери, у тому числі звертається чимало уваги на розвиток інфраструктури села, поліпшення якості життя сільського населення і школи у тому числі. Вагомим складником процесу формування ціннісної парадигми гуманітарного розвитку є зміна уявлень про концепт “якість життя” [11].

Саме тому стратегічним напрямом розвитку школи на селі є забезпечення її якості, яка “нарівні з добробутом і здоров’ям людини стає обов’язковим чинником і показником успішності країн, благополуччя громадян. ...Якісна освіта повинна відповідати і суспільним потребам, і різноманітним запитам особистості, якомога точніше враховувати нахили, здібності, інтереси, формувати здатність до співпраці, подальшого навчання упродовж життя, виховувати гуманність, толерантність, відповідальність у ставленні до людей, природи, суспільства, держави” [11, 160].

Про поліпшення якості сільської освіти засвідчує той факт, що дві третини шкіл України – сільські (12,8 тис. або 65%, у них здобувають освіту 1,3 млн учнів) [3]. За даними Держстатистики, мережа загальноосвітніх шкіл у сільській місцевості протягом 2008 – 2013 рр. скоротилася на 1 053 школи. Станом на 01.09.2012 р. було 12 799 закладів, в яких навчалися 1 319 573 учнів. Спостерігається тенденція скорочення і наповнюваності сільських шкіл (див. табл. 1).

Таблиця 1

Сільські школи з малою наповнюваністю 2012/2013 н.р.

Тип школи	Кількість шкіл з малою чисельністю	Чисельність учнів
ЗОШ 1 ст.	474	до 10 осіб
ЗОШ 1 – 2 ст.	1 559	до 40 осіб
ЗОШ 1 – 3 ст.	2 521	до 100 осіб

Як видно з таблиці, величезна частка сільських шкіл є мало-чисельним. З одного боку, невелика кількість учнів повинна би сприяти якісній освіті, з іншого – відсутність кадрового та матеріального потенціалу не сприяє підвищенню освітнього рівня учнів.

Зменшення чисельності дітей шкільного віку на селі призводить до недозаповнення шкіл та неможливості утримувати їх належним чином місцевою владою, і тому запроваджено державну програму “Шкільний автобус”, у межах якої забезпечується доставка дітей до шкіл у більших населених пунктах. Проте, за даними Міністерства освіти і науки України, у 2011/12 н.р. 14 208 школярів були не охоплені нею внаслідок постійного недофінансування, високої частки несправних та застарілих машин, нерозвиненістю дорожньо-транспортної мережі, відсутності доріг із твердим покриттям [7].

У таких умовах неминучими є питання урізноманітнення типів сільських шкіл. На сьогодні у сільській місцевості України існують загальноосвітні школи I ступеня, навчально-виховні комплекси “Школа – дитячий садок”, малочисельні школи тощо [6]. Проблеми, які виникають у такого типу школах, слід не лише аналізувати, а й послідовно розв’язувати. Адже малокомплектні і малочисельні школи, в яких навчається п’ять і більше учнів існують і в Росії, і в США, Фінляндії тощо.

Візьмемо на себе сміливість висловити думку, що у такій школі неефективною класно-урочна система навчання (це доведено і фахівцями, і часом). На наше переконання, тут би прижилися різноманітні інноваційні технології інтерактивного, індивідуального навчання, диференційованого підходу до навчального процесу, про які ми частіше говоримо на словах чи пишемо на папері.

Удосконалення потребує організація роботи сільських малочисельних шкіл через інформатизацію шкільного соціуму, дистанційне навчання.

Ніяка школа не буде розвиватися без кваліфікованого вчителя. Неконкурентоздатність, неможливість фахового зростання, будемо чесними, небажання працювати в селі у зв'язку з відсутністю відповідних комунікацій, призводить до низького рівня професіоналізму.

Учителям, які викладають два, три і більше предметів, на уроках необхідно використовувати специфічні методи навчання, відповідно до особливостей кожного з них.

Досвід країн близького та далекого зарубіжжя показує, що зберегти учителя у сільському регіоні можна за рахунок надання допомоги і грантів для молодих педагогів, які готові тут працювати.

Безумовно, гальмівним чинником розбудови закладів нового типу в сільській місцевості є економічна відсталість і слабкість матеріальної бази, демографічні особливості розташування села, недостатнє кадрове забезпечення малочисельних шкіл, віддаленість більшості сіл від адміністративних центрів. Однак саме малочисельність і нерівномірність наповнення класів – це найвиразніші ознаки функціонування і виживання сільської малочисельної школи.

З іншого боку, виникають питання розширення спектру освітніх послуг на селі. Здавалось би розв'язання проблеми у створенні освітніх округів з довозенням учнів автотранспортом. Однак транспорт в умовах сільської, а особливо гірської місцевості, є складним питанням.

Усе ж існування малочисельної сільської школи має і позитивні сторони, бо створюються сприятливі передумови для індивідуалізації навчальної і виховної роботи, взаємовпливу дітей, розуміння і сприймання один одного. Саме в умовах гірського регіону можемо зберегти здорове покоління, а отже, і здорову націю.

Наприклад, якщо в реальних умовах Івано-Франківської області планувати і сформулювати оптимальну, найбільш доцільну з точки зору задоволення дитячих потреб і економного витрачання ресурсів мережу навчальних закладів, забезпечити створення оптимального освітнього середовища – кожна дитина матиме доступ до якісної освіти – сільська малочисельна школа існуватиме.

Малокомплектна сільська школа сьогодні перебуває у стані змін, зумовлених певними суперечностями розвитку сільської школи України:

- уведення позитивних змін до змісту державного стандарту (в Україні документ спрямований на виконання завдань загально-освітніх навчальних закладів I і III ступеня, який визначає вимоги до освіченості учнів основної і старшої школи): запровадження у змісті навчання іноземної мови, природознавства, інформатики тощо з одного боку, а з іншого – неможливість швидкого і якісного забезпечення матеріальною базою та фахівцями;

- наявність матеріальної бази та нестача технічного обладнання.

За даними Міністерства освіти і науки України, 11 089 сільських шкіл мають центральне опалення або власну котельню, водогін – 10 791 (у т. ч. з гарячою водою – 5 358); їдальню або буфет з гарячим харчуванням – 11 612 (723 170 місць), фізкультурну залу – 8 578, навчально-дослідні ділянки – 6 139; підсобне господарство – 274 середні навчальні заклади. Проблемою є нестача кваліфікованих вчителів і технічного обладнання: у 2012 р. лише 57,39% сільських шкіл були підключені до мережі інтернет, хоча інформатизація шкіл знижує вплив чинника “географічної віддаленості”, скорочує “цифрову нерівність”, долаючи відставання у навчанні школярів із сільських (гірських) районів і малих міст [5].

- суперечність між потребами виховання громадянина і недооцінкою виховного складника в освіті. Саме неврахування впливу виховання на формування особистості не дає можливості розвивати моральні цінності, на перше місце ставить товарно-грошові відносини. Асоціальний спосіб життя сучасної сільської, як і міської молоді призвів до того, що, за даними соціологічних опитувань, 40% громадян України “стурбовані поширенням в шкільному середовищі наркотиків, спиртних напоїв, появи аморальності, бездуховності, ранніх сексуальних стосунків”; кожен п’ятий упередженим ставленням учителів до учнів, характером взаємин між учнями, значною мірою зумовлений майновою нерівністю”, послаблення впливу школи на життєвий вибір [9, 164];

- суперечність між зростанням навчального навантаження на учнів та погіршенням їх здоров’я. Серед основних проблем здоров’я учнів на селі є зростання навчального навантаження,

гіподинамія, нераціональний розклад, проблеми з харчуванням та питною водою, погіршення зору тощо;

- суперечність між наявним рівнем освітніх послуг та потребою в якісній освіті. Виникає проблема: як дати якісну освіту школяреві на селі? Для цього, зокрема, у 2012 р. на парламентських слуханнях “Освіта сільської місцевості: кризові тенденції та шляхи їх подолання” прийнято слушні рекомендації, які повинні враховуватися.

Вихід із ситуації – це створення освітніх округів. Однак, на переконання Президента України, оптимізація мережі навчальних закладів “не має права позбавляти можливості навчатися за місцем проживання, адже підвезення дітей до великої школи створює для дітей надто тривалий навчальний день” [9, 61].

Ще одним варіантом існування школи на селі, на наш погляд, є вивчення і впровадження позитивного досвіду створення “Школи-родини” з малою чисельністю учнів, комплексу “Школа – дошкільний заклад”.

Безумовно, якісна освіта в умовах малочисельності сільської школи залежить і від підготовки якісного учителя, поліпшення його матеріального стану, мотивації роботи молодих спеціалістів в умовах сільської місцевості.

Вимагає кращого досягнутий стан інформатизації та інновації сільської малочисельної школи України. За даними статистики, за темпами інформатизації Україна відстає не лише від світових лідерів, а й від країн-сусідів – Польщі, Росії та ін.

Окрема роль у поліпшенні роботи сільської малочисельної школи належить дистанційному навчанню та електронним освітнім ресурсам, які повинні ефективно доповнювати традиційні форми освіти, формувати компетентнісний підхід до навчання. Такі сучасні форми навчання є актуальними з точки зору впровадження профільного навчання в умовах розвитку сільської школи. Вони дають позитивний ефект для роботи з дітьми з особливими потребами, обдарованими дітьми.

Висновки. Отже, модернізації шкільної освіти слід надати системності та завершеності. На сьогодні зрозумілим є той факт, що саме завдяки запровадженню інформаційно-комунікаційних технологій, диференціації, індивідуалізації навчального процесу,

розширення простору для інноваційної діяльності можливе розв'язання проблем малочисельності сільської школи.

Пропонована стаття не вичерпує всіх аспектів проблеми. **Перспективними** для нашого дослідження будуть напрацювання з питань специфіки навчально-виховного процесу малочисельної школи в Україні.

Література

1. Біда О. Підготовка студентів до організації самостійної роботи учнів малокомплектних шкіл / О. Біда, Л. Прокопенко // Наукові записки. Серія : Педагогіка. – 2009. – № 5. – С. 105 – 108.
2. Іванюк Г. Соціально-педагогічні засади розвитку сільської школи в Україні (1958 – 2000 рр.) / Г. Іванюк. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 408 с.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 року (Проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/images/files/Onewssj/08/23/584>.
5. Національна доповідь про людський розвиток “Україна: на шляху до соціального залучення” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.undp.org.ua/files/ua_95644NHDR_2011.
6. Онишків З.М. Ознайомлення учителів з особливостями роботи різних типів сільських початкових шкіл [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>.
7. Освіта України 2011(1) [Електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education>.
8. Присяжнюк Л.А. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до реалізації інтегративного підходу у викладанні предметів художньо-естетичного циклу в класах-комплектах / Л.А. Присяжнюк // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир, 2005. – Вип. 21. – С. 125 – 129.
9. Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2013 році: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – НІСД, 2013. – 576 с.
10. Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах / О.Я. Савченко. – К. : Магістр-S, 1997. – 256 с.
11. Щодо проблем розвитку соціальної інфраструктури сільських населених пунктів. Аналітична записка. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1132/>.

Прокопів Любов. Модернізація малочисельної школи на селі: проблеми і перспективи. В статті раскрыты проблеми і перспективи модернізації сільської малочисельної школи, проаналізована сеть общеобразовательних шкіл в сільській місцевості. Акцентовано увагу на створенні умов для реалізації якісного освіти на селі, розвитку здібностей учасників. Зазначено, що педагогічною цілесобразним в роботі сільських малочисельних шкіл є поєднання традиційних і інтерактивних освітніх технологій, направлених на створення духовного взаємодія в процесі суб'єкт-суб'єктних відносин.

Ключові слова: сільська школа, малочисельна школа, інноваційні технології, проблеми, перспективи розвитку.

Prokopiv Lyubov. Modernization of small school for the village: problems and perspectives. This article is about poblemy and prospects of development of small rural schools, analyzed the network of secondary schools in rural areas. Attention is focused on creating conditions for quality education in rural areas, the development of abilities of students. The author stresses that pedagogically appropriate in the work of small rural schools is a combination of traditional and interactive educational technologies aimed at creating a spiritual interaction in the process of subject-subject relations.

Key words: school, rural school, not numerous school education, innovative technologies, problems and prospects of development.